

ЛАТИНСКИЯТ ЕЗИК В МЕДИЦИНСКОТО ОБРАЗОВАНИЕ – МИНАЛО, НАСТОЯЩЕ И БЪДЕЩЕ

Янко Илиев, Ивана Икономова
Медицински университет, Пловдив

Резюме. Работата разглежда употребата на латински в медицината от древността до наше време и отражението му върху т.нар. национални медицински езици, както и преподаването на латински език в съвременното медицинско образование в България. Разглежда се латинският език в съвременността въобще и като образователна парамедицинска дисциплина у нас и забелязващото се отстъпление на латинския за сметка на английския, особено в езика на клиниката. Латинският език отдавна не е средство за общуване в света, но запазва определена и обоснована територия в медицинското и академичното образование. Медицинският латински език, макар и наричан „мъртъв“, е възкръснал както като елемент на академичната традиция, така и като удобен инструмент в настоящото медицинско обучение и ежедневна практика.

Keywords: Latin, European medicine, medical education

Според историческите документи и литературните източници латинският език е внесен в Италийските земи от група индоевропейски племена около 1000 години преди новата ера. От местен език на латините в малката област Лациум на река Тибър, латинският става език на града Рим, на Римската империя и на голяма част от древния свят, където е била установена римска власт.

Културата и езикът на Древен Рим са изграждащи фундаменти за съвременната европейска култура в почти всички нейни аспекти. За съжаление, през последното столетие латинският език показва белезите на явно и сякаш закономерно отмиране. Навлизането на нови технологии и особено на компютърните науки и постижения, както и времето на тясната специализация за сметка на енциклопедичната информираност, поставиха въпроси, чиито отговори граничат с пълното отричане от страна на латинофобите или фанатично поддържане на латинофилите, чиито аргументи „за“ и „против“ са дискуссионни, особено днес.

Латинският език в медицината от древността до наши дни

Европейската медицина възниква в Древна Гърция, но историческите събития налагат употребата на латинския език в тази наука още в началото на нашата ера.

Най-старите писмени извори за европейската медицина идват от Древна Гърция чрез Хипократовия корпус (V – IV в. пр.н.е.), който разглежда много медицински области и е първият писмен документ, съдържащ медицински термини. Това се счита за началото на гръцката ера в езика на медицината, като гръцкият език се използва и след завладяването на Гърция от Рим през 146 г. пр.н.е. Римските интелектуалци се запознават с гръцката медицина, като довеждат гръцки лекари и въвеждат в практиката гръцката медицина. Гален от Пергам (II в. н.е.) е оставил трудове по проблемите на медицината с висока научна стойност. Терминологията от времето на Гален дава имена на много болести и симптоми, които използваме и днес (*catarrhus, diarrhoea, dyspnoea, podagra*).

В началото на първи век от новата ера римлянинът Авъл Корнелий Целз написва енциклопедичния си труд *Artes*, част от който е трактатът *De medicina* – произведение в 8 книги, основано на гръцки източници и представящо на Рим рецепция на теорията и практиката на гръцката медицина. Целз пръв се сблъсква с липсата на съответствия на гръцките медицински термини в латинския език и използва няколко техники, за да преодолее този проблем: въвежда в латинския език гръцки термини с гръцки окончания (*pyloros*); латинизира гръцки термини чрез смяна на гръцкото окончание с латинско (*stomachos* → *stomachus*); превежда гръцки термини на латински (*kynodontes* → *dentes canini, typhlon* → *caecum*).

Така Целз поставя началото на терминология на латински език, като запазва гръцката традиция на създаване на медицински термини по пътя на метафората, особено в езика на анатомията, продължена по-нататък и от неговите последователи. Целз, а след него и други автори в областта на медицината (сред тях със забележителни заслуги Скрибоний Ларг – I в. н.е., Теодор Присциан – IV – V в. н.е., Касий Феликс – V в. н.е.) създават терминология на латински език по пътя на заемки, употреба на собствени имена, семантично разширение на ежедневна лексика в терминологична употреба, суфиксална деривация, формиране на лексикализирани фрази, създаване на неологизми на базата на гръцки и латински, употреба на съкращения.

През Средните векове много от гръцките медицински текстове са преведени на арабски. Това е времето на навлизане на някои арабски думи в езика на медицината (напр. *nucha*).

През Ренесанса, когато гръцкият език вече не е така популярен и разбираем, трудовете на гръцки и на арабски са преведени на латински. Това е началото на ерата на медицинския латински език. *De medicina* на Целз е отпечатана

за първи път през 1478 година, следват печатни издания на латински език на Клавдий Гален. В следващите векове вече всички важни трудове в областта на медицината се публикуват на латински език. Медицински автори от това време са Андреас Везалий (1514 – 1564), Уилям Харви (1578 – 1657) и Томас Сиденхам (1624 – 1689). Медицинският речник се разширява, без да претърпи големи промени. Медицинският латински продължава да е смесица от многобройни гръцки и латински термини.

Постепенно обаче националните медицински езици вземат превес. Счита се, че *Commentarii* на Уилям Хеберден (1710 – 1801) е последното забележително медицинско творение, написано на латински.

В началото на XIX век престава да се използва латинският за писане на научни трудове, но езикът продължава да се използва за изписване на анатомични термини, диагнози и рецепти.

Не може да не споменем с национална гордост написаната на латински език дисертация на д-р Петър Берон. Заглавната страница на дисертацията гласи в превод на български: „Встъпителна дисертация върху нов тазомер и ембриометър, представена с всичкото уважение, което му се дължи, на прославения Мюнхенски медицински факултет за получаване на висшето отличие по медицина, хирургия и акушерско изкуство“ от Петър хаджи Берон, тракиец, Мюнхен, 1831 г., печатница Жорж Жаке“. Заглавието на латински е: *Novum leganometron et embryometron*, т.е. „Нов уред за измерване на гинекологичния диаметър“. Въпросният уред има за цел да измерва разстоянието между костите на таза, което е от решаващо значение дали раждането да се извършва по естествен път, или чрез секцио.

През последните десетилетия в медицинската практика се въведоха т.нар. национални медицински езици – медицински английски, медицински френски, медицински немски и т.н. Някои от тях (френски, немски и английски) не използват в чист вид латинския – езика-майка на националните медицински езици, но имат много общо помежду си, защото медицинската терминология на тези езици тръгва от латински.

В някои германски езици (немски, датски и скандинавските езици) анатомичните термини и имената на болестите се вземат направо от латински, е.g. *nervus musculocutaneus* и *ulcus ventriculi*, докато същите термини в романските езици са натурализирани според езиковите норми на езика-приемник, е.g. *le nerf musculo-cutané* и *ulcère gastrique* (фр.), *il nervo musculocutaneo* и *ulcera gastrica* (ит.). Английският е германски език, но около 60 – 70% от лексиката на езика е от романски произход, а в медицинския английски този процент е много по-голям.

Една разлика между романския модел на медицинските термини и медицинския английски е словоредът – в латинския и в романските езици съществителните предшестват прилагателните, в английски прилагателните

са пред съществителните, e.g. *the musculocutaneous nerve* и *gastric ulcer*. Всичко казано до тук не е оформено като правило, а по-скоро е практика с много изключения. В медицинския английски има много директни заемки от латински, e.g. *medulla oblongata*, *diabetes mellitus*, *spina bifida*, *condylomata lata* и т.н. В немския се среща натурализиране на латинските термини, e.g. *Coronararterien* за *arteriae coronariae* или превод на немски, e.g. *Magengeschwür* вместо *ulcus ventriculi*.

Латинският език в съвременността въобще и като образователна парамедицинска дисциплина у нас

Първият медицински факултет в България е открит през 1917 година като факултет на Софийския университет. Латинският език влиза трайно като задължителна дисциплина в програмите на висшите училища по медицина през 50-те години на XX век.

В учебната програма на МФ – София, за 1958 г. латинският е застъпен като 75 часа упражнения. От това време са и първите учебници по медицински латински. Тези учебници представят граматиката в доста разширен вид. Учебниците изобилстват с медицински текстове (в повечето случаи адаптирани), които освен чисто упражнителна цел дават и много информация за развитието на медицинската наука във всичките ѝ аспекти. Има информация, че в други страни млади лекари трябвало при назначаване на работа да превеждат оригинални текстове на Целз като доказателство, че владеят задължителния за един практикуващ лекар латински език.

През годините хорариумът в България варира от 60 до 90 часа (два или три семестъра), сега той е 60 часа в два семестъра за всички студенти по медицина, дентална медицина и фармация и 30 часа за сестри и акушерки.

Латинският език е задължителна част от обучението в медицинските университети в България според единните държавни изисквания и се изучава в първи курс на специалностите медицина, дентална медицина, фармация, сестра и акушерка. Първата среща на студентите с езика става в часовете по анатомия. Освен това по традиция в нашата държава клиничните диагнози в курса на обучение, а по-късно и в практиката, се изписват на латински. Рецептите у нас също се изписват на латински език. Латински и старогръцки, от своя страна, дават терминоелементите и механизмите за образуване в езика на медицината на имена на явления, непознати в дълбоката древност. Литотрипсията (*lithotripsia*), особено извършена с лазер, или отравянето с пестицид (*intoxicatio cum pesticido*) без съмнение не са били познати в древността. Термините обаче са образувани по модела на всички останали клинични термини. Образоването на нови понятия на базата на латински и старогръцки е перманентно явление в която и да е област на медицинския език за номиниране на нови понятия – диагнози, диагностични и терапевтични техники и процедури, медикаменти и т.н.

Професионалната комуникация в областта на медицината вътре в националните медицински езици продължава да се осъществява чрез употребата на гръко-латинските термини. Това осигурява терминологичен континуитет (най-виден в анатомията), въпреки забелязващото се отстъпление на латинския за сметка на английския, особено в езика на клиниката.

Поради краткото време за обучение курсът е минимизиран по отношение на граматиката и терминологичната лексика. Той включва усвояване на базова граматика, анатомична терминология, принципи на образуване на сложни клинични термини, като целта е в края на курса и по-нататък в практиката на базата на наученото студентите/практикуващите лекари да бъдат в състояние да разбират и създават смислено послание при изписване на диагнози и разширяването им според конкретните особености на хода на заболяването при съответния пациент и да пишат рецепта според изискванията в нашата държава.

Макар и кратък, този курс има механизмите да даде информация за историята на медицината, философията зад професията и езикова информация за надграждане на изучаваните съвременни езици в общ и медицински план.

Бъдещето на „мъртвите езици“

Очевидното навлизане в ежедневно ни общуване на компютърната и икономическата терминология от широко разгръщащия се и завладяващ езика ни английски език оставя все по-тъсно полето на древните езици. Латинският език отдавна не е средство за общуване в света, но запазва определена и обоснована територия в медицинското и академичното образование.

Редица престижни висши медицински училища в Европа (в Германия, Австрия, Франция, Унгария, Полша, Чехия, Словакия, Русия, Украйна, Молдова и др.) поддържат от момента на създаването си до наши дни много подробни курсове по латински език и медицинска терминология. „Мъртвите езици“ на човешката история остават в музея на глобалната памет на цивилизацията. Медицинският латински език обаче отдавна е „възкръснал“ както като елемент на академичната традиция, така и като удобен инструмент в настоящото медицинско обучение и ежедневно практика.

ЛИТЕРАТУРА

- Aulus Cornelius Celsus (1935). *De Medicina*. Loeb edition, 1935 (Vol. I) and 1938 (Vols. II and III).
- Golder, W. (2007). *Hippokrates und der Corpus Hippocraticum*. Königshausen & Neumann.
- Langslow, D. R. (2002). *Medical Latin in the Roman Empire*. Oxford University Press.

- Magner Louis, N. (2005). *A History of Medicine*. Taylor and Francis group, USA.
- Marečková, E., Šimon, F., Červený, L. (2002) Latin as the language of medical terminology: some remarks on its role and prospects. *Swiss Med Wkly*, 581 – 587; www.smw.ch
- Wulff, H. R. (2004). The language of medicine. *JR Soc Med*. April; 97(4): 187 – 188.
- Българска история*, <http://www.bulgarianhistory.org/d-r-peta-r-beron/>
- Гандева, Р., Ал. Милев, Й. Братков, М. Порталски. (1975). *Латинска граматика*. София.
- Георгиев, М., Н. Цанков. (2007). *90 години медицински факултет – София (1917 – 2007)*. София. 3 част, <http://medfac.mu-sofia.com/?q=node/51>
- Дечев, Д. *Развой на класическата филология*. Встъпителна лекция, четена на 19 октомври 1921 г. <http://kkf.proclassics.org/history03.php>
- Станкова, И. (2012). *Античното лечебно изкуство според De medicina на Авъл Корнелий Целз*. София.

REFERENCES

- Aulus Cornelius Celsus 1935: Aulus Cornelius Celsus. *De Medicina*. Loeb edition, 1935 (Vol. I) and 1938 (Vols. II and III).
- Golder, W. (2007) *Hippocrates und der Corpus Hippocraticum*. Königshausen & Neumann,.
- Langslow, D. R. (2002) *Medical Latin in the Roman Empire*. Oxford University Press,
- Magner Louis, N. (2005) *A History of Medicine*. Taylor and Francis group, USA,.
- Elena Marečková, (2002) František Šimon, Ladislav Červený. Latin as the language of medical terminology: some remarks on its role and prospects. *Swiss Med Wkly*, 132: 581–587; www.smw.ch
- Wulff, H. R (2004). *The language of medicine*. *JR Soc Med*. , April; 97(4): 187–188.
- Balgarska istoriya*, <http://www.bulgarianhistory.org/d-r-peta-r-beron/>
- Gandeva, R. (1975), Al. Milev, Y. Bratkov, M. Portalski. *Latinska gramatika*. Sofia, 1975.
- Georgiev, M. (2007), N. Tsankov. *90 godini meditsinski fakultet – Sofia (1917-2007)*. Sofia, 2007. Part 3, <http://medfac.mu-sofia.com/?q=node/51>
- Dechev, D. *Razvoy na klasicheskata filologiya*. Vstapitelna leksiya, chetena na 19 oktombri 1921 g. <http://kkf.proclassics.org/history03.php>
- Stankova, I. (2012) *Antichnoto lechebno izkustvo spored De medicina na Aval Korneliy Tselz*. Sofiya.

LATIN IN MEDICAL EDUCATION – PAST, PRESENT AND FUTURE

Abstract. The article deals with the use of Latin in medicine from antiquity to our time and its impact on the so-called national medical languages as well as the teaching of Latin in modern medical education in Bulgaria. Latin is discussed as part of modern education in general and as an educational paramedical discipline in Bulgaria together with the noticeable retreat of Latin at the expense of English, especially in the language of the clinics. Latin has long ago ceased to be means of communication in the world, but it still retains a certain reasonable position in medical and academic education. Medical Latin, although called “dead” is brought to life again as an element of the academic tradition and as a convenient tool in the present medical training and daily practice.

✉ **M.D. Yanko Iliev, Assoc. Prof.**
Head of the Toxicology Clinic
Sveti Georgi University Hospital
15a, Vasil Aprilov Blvd.
Plovdiv, Bulgaria
E-mail: yanko54@abv.bg

✉ **Mrs. Ivana Ikonomova**
Latin Senior Teacher
Department of Language and Special Subject Teaching
Medical University of Plovdiv
15a, Vasil Aprilov Blvd.
Plovdiv, Bulgaria
E-mail: ivanaikonomova@yahoo.com